

RASPRAVE I ČLANCI

Dr SLOBODAN G. MARKOVIĆ, vanredni profesor

Fakultet političkih nauka

Beograd, Jove Ilića 165

UDK 323.281:929 Ђуровић Ђ.

321.74-058.6(497.1)"1945/1974"

343.301.096(497.1)"1945/1974"

SUĐENJE ĐURI ĐUROVIĆU 1974. I STANJE JUGOSLOVENSKOG PRAVOSUĐA SEDAMDESETIH GODINA 20. VEKA

APSTRAKT: U članku se daje pregled života dr Đure Đurovića, pred-ratnog pravника i pripadnika JVuO koji je 1945. osuđen na 20 godina zatvora. Poredi se prvo suđenje Đuroviću i članovima CNK-a iz 1945. i drugo suđenje iz 1974. Na osnovu njegovog dosijea u UDBI/SDB-u analizira se kako je konstruisana optužnica protiv dr Đurovića 1973. i kako je lažirano suđenje. Poređenjem presude i izveštaja nezavisnog posmatrača Amnesti internešenela daje se prikaz suđenja i ukazuje na zamke u analizi slučajeva iz tog vremena. Autor zaključuje da za je za trideset godina (1945–1974) jugoslovensko krivično pravosuđe veoma malo napredovalo u pogledu vladavine prava i da je u oba slučaja postojala spona tajne službe, tužilaštva i sudskog veća.

Ključne reči: dr Đura Đurović, politička suđenja, Služba državne bezbednosti, Amnesti internešenel

Pobeda komunističkih snaga u Srbiji i Jugoslaviji 1944/1945. dovela je do uspostavljanja novih sudskih vlasti. One su uvedene u vreme etosa odmazde, bez ikakvih obzira prema vladavini prava, i uz slepo sleđenje sovjetskog modela naslonjenog na najstrašnije godine staljinizma. O tome kako su ustrojena tužilaštva posle Drugog svetskog rata u DFJ i FNRJ ostavio je svedočanstvo iz prve ruke dr Josip Hrnčević (1901–1994) koji je početkom februara 1946. postao prvi javni tužilac FNRJ. On navodi da je jugoslovensko tužilaštvo „bilo zamišljeno i organizovano po uzoru na sovjetsku prokuraturu, kojoj je temelj postavio Lenjin, u svom pismu upućenom Staljinu za Politbiro CK KP(b) od 20. maja 1922. godine, objavljenom pod naslovom 'O „dvostrukom“ podvrgavanju zakonitosti.' U situaciji proizašloj iz građanskog rata, kada je trebalo savladati anarhiju... Lenjin je navedenim pismom istupio s idejom o jedinstvenoj zakonitosti i strogo poštivanju zakona... Garanciju za to vidio je u jednoj strogo centralistički

organiziranoj pravnoj instituciji – prokuraturi, koja će djelovati 'pod najbližim promatranjem i u najneposrednijem kontaktu' s najvišim tijelima Boljševičke partije, nezavisno od lokalnih organa i podvrgnuta isključivo svom centru. U tom je centru, prema Lenjinu, trebalo osigurati bar nekoliko sigurnih komunista, dovoljno pravno obrazovanih i sposobnih da se suprotstave raznim lokalnim utjecajima. Na toj je idejnoj i organizacionoj osnovi bila uspostavljena sovjetska prokuratura, a po ugledu na nju i naše javno tužilaštvo. To je vidljivo kako iz odluke Predsedništva AVNOJ-a od 3. februara 1945. godine, tako i iz Ustava FNRJ i kasnijeg Zakona o javnom tužilaštvu.¹

Hrnčević priznaje da mu je od početka bila jasna jedna stvar: „da se naše javno tužilaštvo, unatoč velikim ovlaštenjima koja su mu bila data Ustavom i Zakonom o javnom tužilaštvu, u našem političkom i pravnom životu ne može ponašati kao neki 'suveren' u pitanjima zakonitosti, da je i ono 'pod kapom' Partije i vlade.“ Druga stvar koja mu je bila jasna je sledeća: „Istraga u svim značajnijim krivičnim djelima bila je tada u rukama Uprave državne bezbjednosti, a i stvarni šef bio nam je organizacioni sekretar Centralnog komiteta KPJ i ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Ranković.“²

Drugi primer podređenosti tužilaštva Komunističkoj partiji Jugoslavije jeste pismo Miloša Minića, javnog tužioca Srbije, pisano CK KPJ u drugoj polovini 1945. U njemu Minić, na traženje Aleksandra Rankovića, iznosi poglede o sastanku federalnih javnih tužilaca sa javnim tužiocem DFJ. On se žali na tužioca Makedonije, tužioca Crne Gore Živka Žižića, a posebno na tužioca Hrvatske Jakova Blaževića koji je smatrao da OZNA mora da obaveštava tužilaštvo o svom radu. „Prema utisku koji sam stekao mišljenja sam da je shvatanje druga Blaževića po ovom pitanju nekomunističko, da se zasniva na zaboravljanju da naša partija rukovodi kako javnim tužioštvom tako i OZN-om, tako i svim drugim državnim ustanovama.“ Prethodno je Minić primetio da za njega „zakon nije fetiš.“ Ovakvo pismo naišlo je na dobar prijem u CK KPJ. U gornjem levom uglu stoji latinicom i ekavski napisano „preduzete mere i rešeno“, verovatno Rankovićevom rukom.³

Mukotrpnno stvaran sudski aparat u Srbiji čije se prvi obrisi pojavljuju već 1805, a koji se neprekidno razvijao i unapređivao od 1839. godine⁴ do

¹ Josip Hrnčević, *Svjedočanstva* (drugo dopunjeno izdanje), Zagreb 1986, 121; Cf. *Odluka o ustanovljenju i nadležnosti javnog tužioca Demokratske Federativne Jugoslavije*, Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije, br. 4 13. februar 1945, 38.

² J. Hrnčević, *n. d.*, 122.

³ Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 507, jedinica X-1/3.

⁴ Zakonom o ustrojstvu opština iz 1839. i Zakonom o ustrojstvu okružnih sudova iz 1840, uspostavljena je sudska vlast u Kneževini Srbiji. Ona je zaokružena 1846. uspostavljajanjem Vrhovnog suda. – Slobodan Jovanović, *Ustavobranitelji i njihova vlada*, Sabrana dela, knj. 3, Beograd 1990, 36.

početka Drugog svetskog rata, umesto da se obnovi, najpre je radikalno očišćen od „nenarodnih elemenata“, a zatim su na brzinu sklepani sudovi stavljeni u funkciju organa tajne policije i Komunističke partije Jugoslavije. Prema podacima Državne komisije za tajne grobnice sakupljenim do početka decembra 2012. među poimenično registrovanim 35.500 žrtava – 112 su bile sudije i advokati.⁵

Kada je reč o početku sedamdesetih godina podatak koji upada u oči jeste da ni 25 godina po uspostavljanju jednopartijskog monizma, komunistički režim u Jugoslaviji nije odustajao od političkih procesa. U seriji montiranih procesa s početka sedamdesetih godina našao se i slučaj dr Đure Đurovića (1900–1983).⁶

Kratak pregled života Đure Đurovića do Drugog svetskog rata

Za razliku od Milovana Đilasa i Mihajla Mihajlova, on nije bio disident. Đurović je bio antikomunista i zastupnik vrednosti zapadnih demokratija. Imao je priliku da od 1924. do 1928, kao stipendista beogradskog industrijalca i vlasnika resavskih rudnika Nikole B. Jocića (1864–1928),⁷ obiđe Francusku, Britaniju i Nemačku, a mesec dana je boravio i u Ženevi. Jocić je želeo da Đurović izuči kako se prave dobre novine na Zapadu. Đurović je ovaj dugi boravak iskoristio da marta 1928. odbrani doktorsku tezu iz pravnih nauka na Pariskom univerzitetu pod naslovom *Ženevski protokol pred engleskim javnim mnjenjem*.⁸ Zamisao da se u Beogradu osnuje liberalni dnevni list postala je nerealna po uvođenju lične vlasti kralja Aleksandra I, januara 1929. Osim toga Nikola Jocić je umro godinu dana ranije, 24. januara 1928. Đurović je morao da se usmeri u drugom pravcu i zaposlio se u Upravi grada Beograda od 1929, i u njoj je radio do početka nemačke okupacije. Politički je bio integralni Jugosloven blizak od 1935. stavovima Bogoljuba Jeftića, a razočaran spoljnom politikom Milana Stojadinovića 1939. pridružio se Demokratskoj stranci.⁹

⁵ V. Posleratna vlast ubila 70 novinara, Politika, 10. decembar 2012, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Posleratna-vlast-ubila-70-novinara>. sr. html

⁶ Budući da je Đurović rođen u Gornjoj Gorevnici, u kraju koji je postepeno ekavizovan njegovo ime Đura odnosno Đurica, izgovarano je u rodnom kraju i kao Đuro, pa je u različitim dokumentima, ponekad i uporedo, nazivan i Đura i Đuro.

⁷ N. Stojanović, „Jocić, Nikola B.“, u: Čedomir Popov (glavni urednik), *Srpski biografski rečnik*, tom 4, Novi Sad 2009, 747.

⁸ *Le Protocole de Genève devant l'opinion anglaise*. Thèse pour le doctorat présentée et soutenue le samedi 10 mars 1928 à 1 heures par Djoura Djourovitch, Jouve & Cie, éditeurs, Paris, 1928.

⁹ Biografski podaci o Đuroviću dati su na osnovu dva njegova autobiografska spisa. 1. Đura Đurović, *Izveštaj Luteru Smitu*. U posedu autora, prethodno u posedu advokata Živo-te Lazića. Isti spis se nalazi i u dosijeu Đure Đurovića vođenom kod UDBE, a u sudskom

U početku frankofil i anglofil, a od 1944. nadalje sve izrazitiji amerikanofil, dr Đurović je bio protivnik i komunizma, i fašizma, i nacizma. Njegova ubeđenja u ovom pogledu ojačala je pripadnost slobodnom zidarstvu. U ovaj red je iniciran 1925. u Parizu u loži „General Penje“, a od 1929. bio je član lože „Dositej Obradović“ pri Velikoj loži „Jugoslavija“. U loži „Dositej Obradović“ sa njim su članovi bili i Vladimir Ćorović, Vasilj Popović, Hasan Rebac, Niko Bartulović, Viktor Novak, Lujo Bakotić i drugi.¹⁰ Budući da su njegova braća iz lože delovala kao integralni Jugosloveni to je svakako uticalo i na Đurovićeve slične stavove.

Delatnost tokom Drugog svetskog rata

Tokom okupacije dva puta je ispitivan, u aprilu 1941. i maju 1942, od okupacionih vlasti zbog pripadništva slobodnom zidarstvu. Uprkos činjenici da su okupacione vlasti uhapsile oko 130 slobodnih zidara novembra 1941. i logorisale ih u logor Banjica, Đurović se, u pisanim odgovorima o pripadnosti slobodnom zidarstvu, izjasnio u maju 1942. o ovom pokretu u najboljem svetlu. Time je svakako rizikovao da bude momentalno uhapšen i pokazao je visok stepen građanske hrabrosti. Istovremeno bio je protivnik i nemačke okupacione vlasti i pseudo vlade generala Nedića. Svoje stavove sam je objasnio na prvom suđenju koje su organizovale komunističke vlasti protiv njega, u završnoj reči izrečenoj 6. avgusta 1945: *Ja sam pripadao onom građanskom društvu koje je mrzelo Nemce, koje je mrzelo fašizam, i koje je smatralo da ih treba pasivnom rezistencijom bojkotovati na sve moguće načine, da Nemci treba u našoj zemlji na svakom koraku da osete paklenu mržnju našeg naroda. Ja sam tako i postupio. Ja sam u Beogradu živeo od maja 1941 do 15 maja 1943 i za sve to vreme ja nisam išao nijednom u bioskop, nisam nijednom otišao u pozorište, nisam nijednom otišao na jednu jedinu priredbu u Beogradu, jer sam smatrao da onaj koji ide na te priredbe nema osećanja za ono što se u našoj zemlji dešava.*¹¹

Đurović je pristupio JVuO 10. jula 1943. Njegov uspon u političkoj struji JVuO jasan je od početka 1944, kada ulazi u Pripremni odbor Kongresa koji je trebalo da se održi na Svetog Savu u selu Ba. Kongres je bio ravnogorski odgovor na zasedanje AVNOJ-a i obrazovanje Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije pod pokroviteljstvom KPJ, u novembru 1943. U Odboru su se zajedno našli Dragiša Vasić, Stevan Moljević i Đura Đurović u

postupku iz 1974. označen je kao „Predgovor“; 2. Autobiografski spis pisan rukom na četiri strane. – Arhiva Kaznenopopravnog doma Zabela, dosije Đure Đurovića, br. 14591.

¹⁰ Pismena izjava komesaru za personalne poslove na 33 pitanja o članstvu u slobodnozidarskom pokretu, napisana 10. maja 1942, AJ, fond 100, f. 16, „Đuro Đurović“.

¹¹ Suđenje članovima političkog i vojnog rukovodstva organizacije Draže Mihailovića. Stenografske beleške, Beograd 1945, 484–485.

ime Ravnogorskog pokreta, kao i Živko Topalović, predsednik Socijalističke partije i Branislav Ivković, sekretar izvršnog odbora Demokratske stranke od 1940, u ime političkih stranaka.¹² Na Kongresu je obrazovana Jugoslovenska demokratska narodna zajednica. Organi zajednice postali su Narodni kongres i Centralni nacionalni komitet – CNK koji je reorganizovan 30. juna 1944. Tada je istaknuti član Demokratske stranke Mihailo Kujundžić (1880 – 8. septembar 1944), poslednji predsednik Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije, postao predsednik CNK, a dr Đura Đurović je postao generalni sekretar CNK-a. Reorganizovani CNK je imao i nekoliko odbora od kojih je Đurović vodio Politički i Organizacioni odbor. Iako je Đurović realno bio zadužen za propagandu, ovaj odbor je vodio dr Đura Vilović.

Jedan od nezvaničnih organa CNK-a i buduće srpske federalne jedinice u reorganizovanoj Kraljevini Jugoslaviji postalo je *Ujedinjeno srpstvo* štampano u 10.000 primeraka. List je izdavao, uređivao i punio člancima sam Đurović.¹³ Iz pisma generalu Mihailoviću koji su 12. februara 1944. sastavili zajedno Dragiša Vasić i Stevan Moljević saznaje se da će se pokrenuti „jedan neslužbeni srpski list, koji će se zvati Ujedinjeno srpstvo i koji će zastupati interese srpske federativne jedinice i celog srpskog naroda.“¹⁴ Ukupno su izašla samo četiri broja; prvi broj 2. aprila, a broj 4 je štampan 31. jula 1944.¹⁵ Đurović je prisustvovao i Prvom kongresu demokratske podzemne štampe 21–23. avgusta 1944, na planici Jelici u selu Trnavi. Cilj je bio da se uskladi propaganda u ravnogorskom pokretu jer je bilo ravnogorskih listova koji su pisali u korist Šušašićeve vlade, dok su političko i vojno vođstvo pokreta bili protiv ove vlade. Dr Vilović je predsedavao ovim skupom, a Đurović je govorio o sredstvima, metodima i ciljevima propagande.¹⁶

Tokom 1944. Đurović je učestvovao u akciji spasavanja američkih i drugih savezničkih pilota tako što je izveštavao američku javnost preko radio-telegrafske stanice „Demokratska Jugoslavija“ koju je vodio od jula 1943. do avgusta/septembra 1944, odnosno „sve dok to nije zabranjeno od strane američke komande sa razloga što neprijatelj može doći do nekih podataka iz tih mojih obaveštenja o spasenim avijatičarima.“¹⁷ Po izjavi samog Đurovića odmah po dolasku u jedinice JVuO, on je postao „šef za spoljnu propagandu u anglosaksonskom svetu preko jedne radio-telegrafske stani-

¹² Kosta Nikolić, *Istorija ravnogorskog pokreta*, tom 2, Beograd 1999, 427.

¹³ Izjava Đure Đurovića data UdBI dana 18. decembra, 1952. Dosije Đure Đurovića, Arhiv Srbije (AS), fond OZNA/UDBA (ranije fond BIA), 81–2.

¹⁴ Navedeno prema: Milan B. Matić, *Ravnogorska ideja u štampi i propagandi*, Beograd 1995, 73.

¹⁵ Isto, 73–74.

¹⁶ Isto, 45–46. Izjava Đure Đurovića data UdBI dana 18. decembra, 1952.

¹⁷ Zapisnik sa saslušanja Đure Đurovića održanog u KPD Sremska Mitrovica 30. marta 1949. Dosije Đure Đurovića, AS, fond Ozna/Udba, str. 75.

ce, koja mi je stavljena na raspoloženje.“¹⁸ Kasnije je bio zadužen za vezu sa oficirom američkog Ureda za strateška dejstva (OSS), pukovnikom Robertom Mekdauleom, tokom njegovom boravka u štabu generala Mihailovića. Mekdauel je 6. septembra 1944, imao poverljive razgovore sa Rudolfom Šterkerom (Rudolf Stärker) koji je predstavljao nemačkog izaslanika Hermana Nojbahera (Hermann Neubacher). Cilj ovih razgovora upriličenih na istraživanje pukovnika Mekdauela, a uz prvobitno protivljenje generala Mihailovića, bio je da se razgovara o mogućoj nemačkoj predaji trupama generala Mihailovića. U oktobru 1944. učestvovao je u sklapanju sporazuma jedinica JVuO pod komandom kapetana Rakovića sa trupama Crvene armije. Ove jedinice su uspešno sadejstvovala oko dve nedelje u borbama protiv nemačkih snaga. Uhapšen je 8. juna 1945. u selu Srezojevci kod Tarkova, u kome se skrivao verovatno od kraja 1944.

Prvo suđenje dr Đuri Đuroviću

Đurović je osuđen na prvom velikom suđenju visokim predstavnicima Jugoslovenske vojske u otadžbini koje je održano pred Višim vojnim sudom Jugoslovenske armije u Beogradu od 28. jula do 6. avgusta 1945. Ukupno je optuženo 25 osoba, a od toga 13 prvooptuženih su terećeni da su bili članovi Centralnog nacionalnog komiteta organizacije Draže Mihailovića. Prvooptuženi celog procesa je bio Đura Đurović „sekretar nacionalnog komiteta Draže Mihailovića, urednik 'Ujedinjenog srpstva' i redaktor radioinformacija vrhovne komande za inostranstvo.“ Jugoslovenske komunističke vlasti su ovaj proces gromoglasno označile kao suđenje „članovima takozvanog Centralnog nacionalnog komiteta Draže Mihailovića i komandanata njegovih vojničkih formacija“. Atmosfera u sali bila je daleko od regularne, a *Politika* čak i nije krila da je suđenje nalikovalo linču. Izveštač vodećeg prestoničkog lista je zabeležio da je pojava optuženih na čelu sa dr Đurom Đurovićem u sali izazvala „ogromno uzbuđenje i ogorčenje“. Sve do dolaska sudija sala se orila od uzvika: „Smrt Đuri Đuroviću!“; Na vešala s ubicama!; „Dole koljaši!... Dole ubice!... Krv za krv. Glava za glavu!...“¹⁹

Tužilac je bio javni tužilac Srbije Miloš Minić, a njegov zamenik kapetan Miša Jovanović. Više veće Vojnog suda Jugoslovenske armije sastojalo se od petorice vojnih sudija, i to: predsedavajući potpukovnik Mihailo Đorđević, sudije major Milija Laković, major Nikola Stanković, major Mihailo Janković i poručnik Vitomir Petrović. Dopunski sudija bio je major Radovan Ilić.

¹⁸ Isto, 72.

¹⁹ *Juče je otpočelo suđenje pred Višim vojnim sudom članovima takozvanog Centralnog nacionalnog komiteta Draže Mihailovića, Politika, 29. jul 1945, 3.*

Presuda je izrečena 9. avgusta i sedam optuženih je osuđeno na smrt streljanjem, a dr Đura Đurović na kaznu lišenja slobode s prinudnim radom u trajanju od 20 godina.²⁰ I on je bio ozbiljan kandidat za smrtnu kaznu, ali je etos partizanske odmazde koji je potresao Srbiju s jeseni 1944, a zatim i druge delove Jugoslavije u aprilu–juni 1945. popustio do početka avgusta. O tome je ostavio svedočanstvo sam Đurović. Sutradan po izrečenoj presudi 10. avgusta, Đurovića su u zatvori posetili jedan od članova sudskog veća sudija major Nikola Stanković i zamenik javnog tužioca Josip Malović. Tom prilikom Stanković mu je rekao da je imao sreću i da bi samo dva-tri meseca ranije sigurno izgubio glavu.²¹

Ovo suđenje imalo je i poseban deo koji je postao poznat zahvaljujući radu Komisije za otkrivanje činjenica o izvršenju smrtno kazne nad generalom Dragoljubom Mihailovića. Uvidom u dosije Đure Đurovića utvrdio sam da je suđenje članovima CNK-a imalo i tajni pretres koji je održan 2. avgusta 1945.²² Učesnicima u pretresu naloženo je: „pod zakonskom odgovornošću čuvanje tajne na ono što su saznali na pretresu. Ogrešenje o ovakvo rešenje suda tj. iznošenje onoga što se na tajnom pretresu saznalo neovlašćeno i pre nego što svako pomenuto lice bude oslobođeno dužnosti čuvanja tajne od nadležne vlasti, povlači za sobom krivičnu odgovornost, koja je ravna zločinu.“²³ Na pretresu je Đurović ispitivan o misiji pukovnika Mekdauela. O engleskim i američkim misijama je ponovo saslušan i u zatvoru u Sremskoj Mitrovici 30. marta 1949. Pored toga Đurović je posebno saslušan 15. juna 1953. o vezama i sadejstvu jedinica komandanta Drugog ravnogorskog korpusa kapetana Rakovića sa trupama Crvene armije u oktobru 1944. Tako su veoma važni podaci iz delovanja dr Đurovića tokom rata, tj. o njegovoj saradnji sa saveznicima iz SAD i SSSR ostali desetlećima tajna i sastavni deo njegovog dosijea kod OZNE/UDBE.²⁴

Pretresom od 2. avgusta postignuto je nekoliko ciljeva. Budući da je na komunističkim suđenjima optuženi mogao da odgovara samo na ona pitanja koja bi dozvolio sudija, advokat je unapred onemogućavan i podstican da ne postavlja nepoželjna pitanja. Optuženi je, međutim, imao mogućnost

²⁰ Suđenje članovima političkog i vojnog rukovodstva organizacije Draže Mihailovića. *Stenografske beleške*, Beograd 1945.

²¹ Dr Đura Đurović, *Razmišljanje o smrti*, Hereticus, br. 1–2 (2009), 228.

²² Prvi put sam podatke o ovom izneo u članku: Slobodan G. Markovich, *New and Old Evidence on the Show-trial of General Dragoljub Mihailovich*, *The South Slav Journal* (London), vol. 31, No. 1–2 (119–120), Spring 2012, 113–114.

²³ „Tajni pretres Višeg vojnog suda protiv optuženog dr. Đure Đurovića i ostalih, održan na dan 2. VIII 1945 od 19.50 do 23.30 časova,“ dosije dr Đure Đurovića, Arhiv Srbije, fond Ozna/Udba, str. 31. Ukupno tekst saslušanja Đurovića i drugih obuhvata 41 stranu, i nalazi se na stranama 31–71 Đurovićevog dosijea.

²⁴ Dosije dr Đure Đurovića, AS, fond Ozna/Udba, 72–77, 85–87.

da u završnoj reči kaže ono što je smatrao da je od suštinskog značaja, uz neizbežnu napomenu predsedavajućeg sudije koji je Đuroviću pre završne reči rekao: „Budite koncizni, pošto je vaš advokat već dovoljno iscrpeo materijal.“²⁵

Đurović, međutim, nije mogao da govori o Mekdauelovoj misiji u svojoj završnoj reči, koja je inače bila veoma efektna po svedočenjima prisutnih, jer je prethodno potpisao da je bilo šta što bi rekao o tome bilo ravno zločinu. Razume se da bi sasvim drugačije izgledao i sam Đurović, pa i Jugoslovenska vojska u otadžbini, ako nemački opunomoćenik taktizira da li da se preda generalu Mihailoviću ili ne, i to posredstvom američkog obaveštajnog pukovnika. Umesto toga sa suđenja je poslata potpuno drugačija poruka. Jugoslovenska komunistička propaganda je tvrdila da je Đurović navodno na suđenju rekao 29. jula da su Nemci na sastanku obećali Mihailoviću puške. Čak je i Rojter preuzeo ovu vest od Tanjuga i ona je prenesena u zapadnim medijima.²⁶ U objavljenim stenografskim beleškama o tome nema pomena, a to Đurović svakako nije rekao ni na tajnom pretresu.²⁷

Drugi cilj koji je postignut tajnim pretresom bio je da je suđenje moglo da ostane otvoreno za javnost pošto je sve ono što nije odgovaralo tužilaštvu proglašeno za tajnu. Na samom svedočenju 29. jula Minić je tražio od predsedavajućeg sudije „da ne dozvoli optuženom da na javnom pretresu pominje savezničke zemlje, jer je iz istražnog materijala stekao uverenje da će optuženi pokušavati da sa sebe prebace krivicu na izvesne savezničke oficire, koji su ih, tobože, naveli na izdajnički rad. Javni tužilac ističe da je to u interesu naše države i naših odnosa sa Saveznicima, koji su nas pomagali u narodnooslobodilačkoj borbi.“ U objavljenim *Stenografskim beleškama* dalje stoji: „Sud je prihvatio ovo gledište i doneo odluku da se o takvim stvarima raspravlja na tajnom pretresu.“²⁸ Jasno je da je Minić zapravo morao da krije ne samo odnose koji su postojali između Britanaca i Amerikanaca sa JVuO, nego i odnose koje su neke jedinice sovjetske Crvene armije uspostavile sa pojedinim ravnogorskim korpusima. U svakom slučaju, Đurović je onemogućen da govori i o odnosima koje je uspostavio sa Crvenom armijom u oktobru 1944, i o stvarnoj pozadini razgovora sa Šterkerom.

²⁵ *Suđenje članovima političkog i vojnog rukovodstva organizacije Draže Mihailovića. Stenografske beleške*, 481.

²⁶ *Mihailovitch and the Germans. Alleged Arms Talks*, The Times, July 31, 1945, p. 3 D.

²⁷ Dodatni problem je što „stenografske beleške“ zapravo predstavljaju prepričavanje samog toka suđenja sa čestim skraćivanjima, pa zato i ne možemo pouzdano da znamo šta je ko zaista rekao. Nasuprot tome zapisnik sa tajnog pretresa deluje kao potpun.

²⁸ *Suđenje članovima političkog i vojnog rukovodstva organizacije Draže Mihailovića. Stenografske beleške*, 71.

U komunističkoj robijašnici u Sremskoj Mitrovici 1945–1962.

Na izdržavanje kazne Đurović je ubrzo upućen u zatvor u Sremskoj Mitrovici koji je bio svojevrsni koncentracioni logor za političke zatvorenike. U njemu je delovao kao vođa svih osuđenih ravnogoraca kojih je, po njegovom tvrđenju, bilo oko 2.200.²⁹ Uprava je nad zatvorenicima počela da sprovodi teror od objavljivanja Rezolucije Informbiroa. Đurović je bio jedna od glavnih meta terora i proveo je 23 meseca u samici, sve do 3. juna 1950. Od toga je posebno oštar teror sproveden u poslednjih šest meseci 1948. U jednom trenutku Đurović je umalo umro od krvarenja hemoroida i iscrpljenosti. Zbog otpora koji je pružio zatvorska uprava planirala je da mu namesti novo suđenje na kome bi bio osuđen na smrt, ali je to postalo politički suvišno kada se 1950. godine komunistička Jugoslavija okrenula spoljnopolitički prema SAD.

Progoni političkih zatvorenika u Sremskoj Mitrovici morali bi da budu predmet posebne studije. Sam Đurović je o tome ostavio uspomene koje predstavljaju i njegov pokušaj da se dopune oni delovi koje, po njegovom mišljenju, Milan L. Rajić nije dobro opisao u delu *Pakao komunističke Jugoslavije*.

Iz Đurovićevih sećanja saznajemo da je uprava zatvora, u jednom trenutku, počela sa regrutacijom informanata iz redova zatvorenika. Zamisao je bila da će zatvorenici koji su proveli godine u komunističkom zatvoru biti primljeni u preostalim građanskim krugovima Beograda kao mučenici. Ako se među njima nađu informanti, onda će oni pod oreolom mučenika moći da nesmetano sakupljaju informacije i dostavljaju ih redovno UDBI.

U okviru zatvorenika ravnogoraca došlo je do podela na dve grupe. Jednu je predvodio dr Stevan Moljević i ona se zalagala za otpor svakom predlogu koji je dolazio od uprave zatvora, a drugu je vodio dr Đura Đurović koji je smatrao da zatvorenici treba da iskoriste vreme u zatvoru da se sprema za potonji život na slobodi. Đurović je uspostavio Ravnogorski centar, svojevrsan oblik podzemne organizacije u okviru zatvora, a organizovao je i jedan od najuspešnijih štrajkova u zatvoru marta 1959.³⁰

²⁹ Đurović pominje 3.000 zatvorenika u Sremskoj Mitrovici od kojih su tri četvrtine bili bivši pripadnici JVuO. Đura Đurović, *Sećanja iz komunističke robijašnice u Sremskoj Mitrovici*, 10. Ovaj Đurovićev spis sačuvao je pok. advokat Života Lazić i sada se nalazi u posedu autora, a uskoro treba da bude objavljen.

³⁰ Za šire biografske podatke o dr Đuri Đuroviću videti: Slobodan G. Markovich, *Dr. Djura Djurovic. A lifelong opponent of Yugoslav Communist Totalitarianism*, Balcanica, vol. 43 (2012), 273–323.

Na slobodi pod nadzorom 1962–1973.

Đurović je lišen slobode 8. juna 1945, a gotovo sedamnaest godina kasnije, 2. aprila 1962, pušten je na slobodu. Kao stanovnik komunističke prestonice Jugoslavije, od aprila 1962. do 22. novembra 1973, nastavio je, u skromnim okvirima i isključivo na ličnoj osnovi, da se zalaže za zapadne vrednosti, da kritikuje komunistički režim i da održava kontakte sa demokratski orijentisanim krugovima na Zapadu, sa pojedinim jugoslovenskim emigrantima, a obnovio je veze i uključio se u rad ostataka predratne masonske organizacije u Beogradu. Napravio je i mali krug osoba koje su imale slične poglede. Istovremeno, njegova pojava izazivala je poštovanje u delovima građanskog Beograda i vlast je počela da strahuje od aktivnosti i kontakata koje je brzo uspostavio. Tokom 1968. razmatrao je mogućnost da osnuje političku grupu koja bi se borila protiv jugoslovenskog komunističkog režima, ali je zaključio da ne može da se pouzda u potencijalne članove.

Đurovića su, radi nadzora, pratila tri informanta prethodno zavrbovana tokom godina robijanja u Sremskoj Mitrovici. Oni su se u UDBI/SDB-u vodili pod šifrovanim imenima „Ćosić“, „Kuzman“ (broj informanta 572) i „Oskar“ (broj informanta 596). Izveštaji Kuzmana, a posebno Oskara pripremili su novo hapšenje Đurovića. Iako je Đurović pokazivao veliku opreznost i nije ništa poverljivo saopštavao u prepisci za koju je znao da se prati, niti preko pošte za koju je znao da je pod nadzorom, pa ni u samom svom stanu za koji je znao da je ozvučen, UDBA je ipak uspela da prodre do njega preko Kuzmana i Oskara.

Oskar, za koga se iz samih njegovih izveštaja saznaje da je bio na robiji sa Đurovićem u Sremskoj Mitrovici, da je rodom iz Velike Drenove i da je po zanimanju vodoinstalatler, toliko se približio Đuri Đuroviću da je on želeo da Oskar neizostavno ide sa njim i na letovanje 1967. UDBA je uredila da Oskar dobije pasoš, što nije delovalo sumnjivo jer je deo bivših zatvorenika takođe dobio pasoš. Đurović mu je tada poverio kontakt sa Andrijom Lončarićem, bivšim sapatnikom iz Sremske Mitrovice koji je pobeo u Pariz, i odatle pokušao da uspostavi jednu antikomunističku organizaciju. Đurović mu je saopštio i posebnu šifru koja je trebalo da uveri Lončarića da ga je poslao upravo Đurović. U Đurovićevom dosijeu nema podataka o tome šta je Oskar uradio u Parizu 1967. Zna se samo da je kupio voznu kartu za Pariz 6. juna 1967. i da mu je Đurović lično pomogao da dobije francusku vizu narednog dana.³¹

Ono što je važno jeste da je Đurović održavao veze sa emigracijom, ali da nije imao povoljno mišljenje o njenim shvatanjima. Oni koji su ostali

³¹ Izveštaj „Oskara“ od 8. juna 1967. Dosije Đure Đurovića, AS, fond OZNA/UDBA, 206.

u zemlji, smatrao je, treba da budu nosioci promena kada se za to steknu povoljni uslovi. Došao je do zaključka da ravnogorski krugovi mogu da računaju jedino na pomoć SAD, ali od 1968. procenjivao je da SAD imaju tajni dogovor sa Josipom Brozom, kasnije je bio uverenja i da Josip Broz radi za Amerikance te ga oni održavaju na vlasti. Bio je izrazito protiv bilo kakvog nasilnog delovanja protiv jugoslovenskih komunista u inostranstvu. SDB je imala izveštaj operativnog radnika već marta 1968. da je Đurović protiv atentata, diverzija i paklenih mašina. Smatrao je da, u ovom pogledu, ostaci ravnogorskog pokreta treba da se ugledaju na predratne komuniste i da se razlikuju od ustaške emigracije koja je gruba, osvetnička i atentatorska.³²

Tokom jedanaest i po godina koje je proveo na slobodi, UDBA (od 1964. SDB) okružila je Đurovića čitavom mrežom agenata i doušnika koji su ga pratili u ličnim razgovorima, u izlascima u restorane, a nesumnjivo je da je državna bezbednost prodrla i u ostatke predratne masonske organizacije koja je još uvek delovala u Beogradu preko tzv. „Beogradske lože“ i tzv. „Jugoslovenske lože“. Članovi ovih loža su već sredinom pedesetih godina izrađivali elaborate i slali ih istaknutim emigrantima, u cilju kritike jugoslovenskih vlasti pred zapadnim demokratijama. Jedan takav elaborat izradio je i dr Đura Đurović na predlog vođe Jugoslovenske lože advokata Božidara Pavlovića, a za potrebe Lutera Smita, vrhovnog komandera Južne jurisdikcije Drevnog i prihvaćenog škotskog reda sa sedištem u Vašingtonu.³³

Obrada Službe državne bezbednosti

Đurovićeva delatnost i razvijeni kontakti, a posebno ono što je pisao, privukli su pažnju Službe državne bezbednosti. Posebno zanimanje za sve što piše počelo je 1969. U februaru te godine, SDB je utvrdila „operativnim zahvatom“ da je Đurović krajem 1968 „poslao po nekom poznaniku neki pisani materijal da ga iznese iz zemlje i onda otuda uputi u Pariz na ranije pribavljenu adresu izvesne madam Tesier.“³⁴ Nekoliko dana

³² Izveštaj „Oskara“ od 3. maja 1967, i „Kuzmana“ od 6. maja 1967; službena beleška Lj. Ljubičića, operativnog radnika SDB-a, od 21. marta 1968. – AS, fond OZNA/UDBA, lični dosije Đure Đurovića, 194, 196, 248.

³³ Boško Matić je 1983. objavio članak pod naslovom „Masoni“ koji svedoči o tome koliko je podrobno Državna bezbednost pratila rad obe lože. Istovremeno članak pokazuje da čak ni SDB nije raspolagao pouzdanim podacima. Tako Matić pripisuje Đuri Đuroviću knjigu *Titovi kazamati u Jugoslaviji*, objavljenu pod pseudonimom Jastreb Oblakobić. Ova knjiga, čije je tačan naziv *Pakao komunističke Jugoslavije*, bila je delo Milana L. Rajića. – Boško Matić, *Masoni*, Bezbednost, br. 1, 1983, 70–92.

³⁴ Službena beleška Lj. Ljubičića od 7. februara 1969. – Dosije Đ. Đurovića, AS, fond OZNA/UDBA, str. 274.

kasnije, operativni radnik Lj. Ljubičić je zabeležio: „Bile su preduzete sve mere obezbeđenja u cilju utvrđivanja kanala kojim Đurović šalje materijale u inostranstvo.“³⁵ Treći sektor ove službe u Beogradu pripremio je 4. decembra 1972. izveštaj pod naslovom „Pregled neprijateljske delatnosti Đure Đurovića, Kojić Zagorke i Pavlović Milene.“ U njemu se navodi da je Đurović uz pomoć pomenutih dama u vremenu 1965–1971. „održavao redovan kontakt s četničkom emigracijom u Parizu, uglavnom sa ubijenim Andrijom Lončarićem, Dabetić Lazarom, predsednikom četničkog ravnogorskog odbora u Parizu, Đurović Branislavom, ocem Pavlović Milene, Topalović Mašom i drugim.“ Tvrdi se da je u proteklom periodu uputio u emigraciju devet (deset) bliže opisanih pisanih materijala, i to:

1. Iskustva iz robijaškog života sa predgovorom na 56 kucanih stranica, autora Đure Đurovića.

2. „Titovi zatvori“, skraćeni deo teksta „Iskustva iz robijaškog života“.

3. „Pismo Majku“ upućeno 10. oktobra 1969. od strane Đurovića Milošu Jeftiću u Kaliforniju.

4. „Poruka – Srbi i Srpkinje“, letak sastavljen 19. novembra 1968. za koji se pretpostavlja da ga je sastavio Đura Đurović.

5. „Posle 20 godina iskustva“ za koga se pretpostavlja da ga je sastavio i poslao Lončariću Đura Đurović.

6. „Kako uništiti korupciju“ tekst koji je Lončariću uputio Đura Đurović 22. oktobra 1968.

7. Deo teksta koji počinje rečima „Ona je posledica dugogodišnjeg ideološkog uobličavanja“, a autor je Đura Đurović.

8. Tekst „Andrijino robijanje – svedočanstvo jednog sapatnika“, nekrolog Lončariću koji je napisao Đura Đurović.

9. „O privredi Jugoslavije“ na 10 kucanih stranica koje je napisao Đurović.

Iznad prvog teksta dopisano je olovkom „pismo masonu Smitu u SAD od 20.8.66 god.“

Pored toga pominju se i Đurovićeve arhivski materijali o četničkom pokretu koje krije Zagorka Kojić na više mesta.

U izveštaju se navodi da SDB ima: fotokopiju teksta pod 1, original i fotokopiju teksta pod 2, original tekstova pod 3 i 5, deo teksta pod 6, fotokopiju rukopisa i original prekucanog teksta pod 7, da ne raspolaže tekstovima pod 8.

³⁵ Službena beleška Lj. Ljubičića od 19. februara 1969. – Dosije Đ. Đurovića, AS, fond OZNA/UDBA, str. 279.

Navodi se i da SDB ima originalna pisma Lončarića upućena Sveti N. u Nemačku, kao i pisma koja je Zagorka Kojić pisala Lončariću.³⁶ Pošto sam imao mogućnost da pogledam dosije dr Đurovića vođen kod UDBE/SDB-a, u njemu sam našao samo spis opisan pod brojem 1 i prvu stranu teksta pod brojem 8.

Godinu dana kasnije, 22. novembra 1973, zamenik okružnog javnog tužioca Beograda poslao je istražnom sudiji Okružnog suda u Beogradu zahtev za sprovođenje istrage. Operativni radnik Trećeg sektora SDB-a Beograd Dragoš Marić sastavio je zabelešku tri dana kasnije o informativnim razgovorima sa Đurom Đurovićem, Zagorkom Kojić i još šest lica. Nedelju dana kasnije, dana 3. decembra 1973, napravljena je službena zabeleška u SDB – Beograd, s naznakom „samo za ličnu upotrebu“. U njoj se navodi: „Posle dobijanja pisanih materijala, koji su na adresu Okružnog suda upućeni od anonimnog pošiljaoca iz Pariza /'Predgovor' – 'Opšti uvid', 'Iskustvo iz robijaškog života', 'Andrino robijanje', 'Kako uništiti korupciju', 'Titovi zatvori', 'Dragi Majk' i dr./, pristupilo se intenzivnom proveravanju, rekonstrukciji, upoređivanju, sistematizaciji, identifikaciji i drugim poslovima...“. Zabeleška je poslata: zameniku okružnog javnog tužioca S. Miletiću, istražnom sudiji D. Đorđeviću i OSDB – Beograd.³⁷

Iz ovog sleda postaje jasno da je SDB – Beograd najpre prikupljala podatke, zatim je, godinu dana kasnije, zamenik okružnog javnog tužioca podneo zahtev istražnom sudiji za pokretanje istrage. Na kraju je SDB – Beograd „primila“ navedene tekstove „od anonimnog pošiljaoca iz Pariza“. Budući da se u zabelešci navodi 6 tekstova koji su svi bliže opisani i u „Pregledu neprijateljske delatnosti Đure Đurović“ napisanom godinu dana ranije, kao i da je u Pregledu navedeno da SDB poseduje 5 od 6 navedenih tekstova, a neke od njih i u originalu jasno je da je SDB „poslao“ samom sebi navedene tekstove da bi mogao da ih uvede kao dokazni materijal u postupak.

U zahtevu za sprovođenje istrage zamenik javnog tužioca je naveo da se istraga traži: „jer postoji osnovana sumnja da su u nameri obaranja državnog i društvenog uređenja, kao i u cilju druge neprijateljske delatnosti protiv Jugoslavije – lažno i zlonamerno prikazivanje društveno-političkih prilika u našoj zemlji, stupili u vezu sa četničkom organizacijom „SOPO“, preko Andrije Lončarić jednog od funkcionera ove četničke organizacije, inače starog poznanika Đure Đurovića i Zagorka Kojić. Preko njega su u vremenu od 1964. do kraja 1969. godine putem pisama i sastanaka održavali vezu sa navedenom četničkom organizacijom, a slanjem raznih pamfleta i

³⁶ „Pregled neprijateljske delatnosti Đure Đurović, Kojić Zagorka i Pavlović Mile-
ne“, dosije Đure Đurovića, AS, fond OZNA/UDBA, 305–310.

³⁷ Dosije Đure Đurovića, AS, fond OZNA/UDBA, 356–360.

pisama pomagali već pomenutu četničku organizaciju i njene predstavnike u vršenju neprijateljske delatnosti, pa su tako: – Tačno neutvrđenog datuma a u vremenu od 1964. pa do kraja 1969. godine slali pamflete: „predgovor“, „opšti uvid“, „Andrijino robijanje“, „svedočanstvo jednog sapatnika“, „Titovi zatvori“ i „kako uništiti korupciju“, zatim „posle 20 godina iskustva“, i „poruka“, koje je sastavljao Đurović a tako sastavljene tekstove prekucavala Kojić Zagorka, da bi sve to po dogovoru uputili radi korišćenja četničkoj organizaciji „SOPO“, i – putem dostavljanja više pisama od strane Kojić Zagorka, predstavniku pomenute četničke organizacije Andriji Lončariću, izveštavali ga o upućivanju ovih materijala, o tome da je Đurović još aktivan jer je vitalan i primali pomoć koju su tražili u vidu „lekova“,

– čime su izvršili krivično delo učestvovanja u neprijateljskoj delatnosti protiv Jugoslavije iz člana 109 KZ.“³⁸

Drugo suđenje Đuroviću

Novo suđenje dr Đuri Đuroviću koje je jugoslovenski komunistički režim organizovao septembra 1974. predstavlja važan događaj za analizu stanja pravosuđa SFRJ u to vreme, pa samim tim i za ocenu nivoa autoritarnosti države toga doba. Ovo suđenje važno je iz još jednog razloga. Nedostatak pravnih znanja i nedovoljan oprez prema sačuvanim izvorima, često dovodi kod istoričara koji su se bavili represijom u Srbiji do nedovoljno pouzdanih zaključaka.³⁹ Naime, kritika pravnih izvora nije moguća bez pravničkih znanja, a ona se ne odnose samo na poznavanje krivičnog prava SFRJ, već i pravne prakse primenjivane u krivičnim postupcima u SFRJ. Jedan od osnovnih problema jeste što sačuvane presude iskrivljeno prikazuju same postupke, o čemu će biti reči kasnije.

Suđenje dr Đuri Đuroviću nudi dragocen uvid u pravnu praksu jer je navode iz presude moguće porediti sa nezavisnim izveštajem koji je za Amnesti internešenel (*The Amnesty International*) napisao prof. Kristijan Frederik Riter iz Amsterdama. Pored toga zahvaljujući učešću u radu Komisije za utvrđivanje okolnosti smrti generala Mihailovića imao sam uvid u dosije dr Đure Đurovića koji je vodila UDBA, a koji je sada pohranjen u Arhivu Srbije. Ovaj dosije pored prevoda izveštaja Amnesti internešenela uključuje i izveštaje informanata o delatnosti Đurovića, kao i podatke o obradi Đurovićevog slučaja od strane SDB-a pre nego što je tužilac

³⁸ Zahtev za sprovođenje istrage OJT u Beogradu protiv dr Đure Đurovića i Zagorka Kojić od 22. novembra 1973 –dosije Đure Đurovića, AS, fond OZNA/UDBA, 41–342.

³⁹ Izuzetak predstavljaju memoari Dimitrija Đorđevića koji se podrobno pozabavio pravnom praksom posleratnih komunističkih sudova.

podigao optužnicu. Tako raspoloživi podaci daju celovit uvid u jedno političko suđenje.

Početkom novembra 1973. Okružni sud u Beogradu je poštom „anonimno“ dobio spise koji su pripisani dr Đuri Đuroviću, a koje je Sud prosledio organima državne bezbednosti. Usledilo je hapšenje dr Đurovića i Zagorke Stojanović 22. novembra 1973. Sekretar unutrašnjih poslova Srbije je uputio pismo koje je govorilo o vezama Đurovića i Stojanovićeve sa SOPO-om (Srpski omladinski pokret oslobođenja)⁴⁰ i sa Andrijom Lončarićem, srpskim emigrantom, koji je robijao zajedno s Đurovićem posle Drugog svetskog rata, a pomilovan kada i Đurović. Lončarić je ubijen u Parizu 10. marta 1969, u akciji jugoslovenske UDBE, a prethodno je bio jedan od organizatora SOPO-a.

Tužilaštvo je čekalo maksimalan dozvoljen rok za pritvor sa produženjima i tek na dan pred istek ovog roka od šest meseci, podiglo je optužnicu 21. maja 1974. U njoj je Đuroviću i Stojanovićevoj stavljano na teret krivično delo učestvovanja u neprijateljskoj delatnosti protiv Jugoslavije iz člana 109 Krivičnog zakona.

Od 16. septembra do 21. oktobra trajalo je suđenje. Predsednik veća petorice bio je sudija Dragomir Nikolić, drugi profesionalni sudija bio je Đuro Svorcan, a članovi sudskog veća su bili i porotnici Draga Kovačević, Momir Popović i Marija Tomić. Dr Đurovića su branili advokati Vitomir Knežević iz Beograda i Vladimir Ivković iz Zagreba. Tužilaštvo je tokom suđenja zastupao zamenik okružnog javnog tužioca Stojan Miletić.⁴¹

Sačuvana presuda sadrži niz gramatičkih grešaka i u ovom tekstu će nadalje biti citirana bez ikakvih izmena, odnosno onako kako je otkucana. U izreci presude donete 23. oktobra 1974. navodi se da su optuženi Đura Đurović i Zagorka Stojanović, rođ. Kojić **krivi**:

„Što su u vremenu od 1964. godine pa do kraja 1969. godine u nameri obaranja državnog i društvenog uređenja naše zemlje i druge neprijateljske delatnosti protiv Jugoslavije stupili u vezu sa četničkom organizacijom „SOPO“, čije je sedište u inostranstvu i preko Lončarić Andrije jednog od funkcionera ove četničke organizacije, inače poznanika okrivljenog Đure Đurović i Zagorke Stojanović, jer su svi učesnici u zloglasnom četničkom pokretu sa njom održavali vezu, i slanjem raznih pamfleta i pisama koje su zajednički pripremali u Beogradu pomagali njen rad u vršenju neprijateljske delatnosti pa su tako:

⁴⁰ SOPO je uspostavljen krajem 1966. R. Kalabić navodi dva moguća značenja ove skraćenice: Srpski omladinski pokret Otadžbine ili Srpski oslobodilački pokret Otadžbina. – Radovan Kalabić, *Srpska emigracija*, Beograd i Njujork 1995, 242.

⁴¹ Podaci su preuzeti iz presude Okružnog suda u Beogradu K. br. 485/74 od 23. oktobra 1974.

– Tačno neutvrđenog datuma a u periodu od 1964. pa do kraja 1969. godine napisali, otkucali i dostavili sledeće pamflete: „Predgovor – opšti uvid“, „Andrijino robijanje – svedočanstvo jednog sapatnika“, „Titovi zatvori“, „Kako uništiti korupciju“, „Posle 20 godina iskustva“, „Borba zemljoradnika za zemlju i slobodu“, a radi štampanja u inostranstvu u glasilima četničkih organizacija, i

– Održavajući vezu sa četnikom Lončarić Andrijom funkcionerom četničke organizacije „SOPO“ uputili ovome više pisama koje je dostavljala Stojanović Zagorka i obaveštavali ga o tome da su pripremljeni pamfleti upućeni, o aktivnosti opt. Đurovića, da prima pomoć koja mu se šalje i organizovali sastanke tako što je Stojanović Zagorka odlazila u Pariz, tamo se sastajala se Lončarićem i ovome prenosila poruke Đure Đurovića u vezi sa planom delovanja četničke organizacije odnosno njene taktike delovanja, primali od njega pisma i na taj način bili u kontaktu sa njim sve dok nije ubijen u Parizu u međusobnom obračunu raznih četničkih grupa.

– čime su izvršili krivično delo UČESTVOVANJA U NEPRIJATELJSKOJ DELATNOSTI PROTIV JUGOSLAVIJE iz čl. 109 KZ.

Primenom istog zakonskog propisa, čl. 3, 38 i 45 KZ sud optužene

OSUĐUJE

I to:

I. Optuženog ĐURU ĐUROVIĆA

Na kaznu STROGOG ZATVORA u trajanju od 5 – PET GODINA DANA u koju mu se uračunava vreme provedeno u pritvoru počev od 22. novembra 1973. godine pa nadalje.

Od plaćanja paušala se oslobađa.

Troškovi postupka padaju na teret budžeta suda.

II. Optuženu ZAGORKU STOJANOVIĆ

Na kaznu STROGOG ZATVORA u trajanju od 3 – TRI GODINE DANA u koju joj se ima uračunati vreme provedeno u pritvoru počev od 22. novembra 1973. godine pa nadalje.

Od plaćanja paušala se oslobađa.

Troškovi postupka padaju na teret budžeta suda.⁴²

U presudi se nalaze i „iskazi“ dr Đure Đurovića. Budući da jugoslovenski komunistički sudovi ne poznaju stenogram što je, uostalom, slučaj i sa današnjim sudovima u Srbiji, svaki ozbiljan istraživač mora da pokaže značajan oprez prema navodima koji su u presudama pripisani optuže-

⁴² Presuda Okružnog suda u Beogradu K. br. 485/74 od 23. oktobra 1974, str. 2–4.

nom/optuženima jer su oni zapravo unošeni na način kako ih je razumeo i prepričao predsedavajući sudskog veća koji je te reči diktirao zapisničaru, u ovom slučaju Dragani Čupić. To znači da su iskazi pripisani Đuroviću uneti sa svim skraćivanjima i sažimanjima koja nužno nastaju kada se prenose tuđe reči, kao i sa svim uproščavanjima koja učesnicima u procesu izgledaju samoočigledna, ali koja istraživačima, koji proučavaju građu nekoliko desetleća kasnije, mogu da pruže nejasnu i iskrivljenu sliku onoga što su učesnici u postupku zaista rekli. Osim toga, u pojedinim slučajevima sudije su mogle i da namerno menjaju iskaz optuženog ili da u ideološkom zanosu preinačuju iskaz kako im se činilo da je najbolje. Uz ovu neophodnu ogradu dr Đurović je, prema prepričavanjima predsedavajućeg sudije, i uz umetke koje je sudija uneo, u svoju odbranu naveo:

„O b r a z l o ž e n j e

OJT iz Beograda svojom optužnicom Kt. br. 2573/73 od 21. maja 1974. godine optužilo je Đuru Đurovića, iz Beograda i Zagorku Stojanović iz Beograda za kriv. delo učestvovanja u neprijateljskoj delatnosti protiv Jugoslavije iz čl. 109 KZ, tražeći da sud optužene posle izvedenih dokaza oglasi krivim i osudi na kaznu po zakonu.

Pri navedenoj optužnici OJT je ostao do zaključenja glavnog pretresa.

Optuženi Đura Đurović ne priznaje izvršenje krivičnog dela za koje je optužen. U svoju odbranu je naveo da je optuženu Zagorku Stojanović, rođ. Kojić upoznao posle izlaska sa izdržavanja kazne zatvora za koju je bio osuđen 1945. godine zbog pripadništva pokretu Draže Mihajlovića, a ne seća se da li je to bilo 1962. godine ili 1964. godine, da je Andriju Lončarić upoznao za vreme rata negde 1944. godine u Vrhovnoj komandi Draže Mihajlovića, da se ovo poznanstvo nastavilo posle 1950. godine kada je u Sremskoj Mitrovici došao na izdržavanje kazne i Andrija Lončarić sa kojim je u KPD Sremska Mitrovica ostao sve do 1962. godine kada su oba pomilovana i da je posle izlaska iz zatvora optuženoga Đurovića jednom posetio Andrija Lončarić, a da je potom Andrija Lončarić napustio zemlju. Nije mu poznato da li je postojala i da li postoji u inostranstvu četnička organizacija „SOPO“ (Srpski omladinski pokret oslobođenja). Znao je ko je Andrija Lončarić. Otuda je pretpostavio da Andrija Lončarić mora pripadati nekoj organizaciji, upravo nekoj četničkoj organizaciji. Na glavnom pretresu od 18. septembra 1974. godine je izjavio da je Andrija Lončarić sam sebe proglasio „SOPO“, a ovo zbog toga jer je Andrijino primitivno obrazovanje njemu dopuštalo da on misli da on jeste neko i da on treba da vodi neku organizaciju koja treba da ima izvesne ciljeve. Inače kada je Lončarić otišao u inostranstvo on je optuženom Đuroviću poslao prvo jednu razglednicu a potom su se dopisivali. Optuženi Đurović nije sačuvao pisma Lončarića. Optuženu Zagorku Stojanović je susretao 3–4 puta godišnje. U tim susretima između

njih preovladala su uglavnom tri pitanja i to: porodične situacije optužene Zagorke, zatim robija – odnosno uslovi pod kojima je optužena Zagorka izdržavala kaznu u Požarevcu, i najzad pitanje vezano za Andriju Lončarića. Negira da je on – optuženi Đurović inicirao razgovor o Andriji Lončarić, da je on tražio da optužena Zagorka poseti Andriju Lončarića i da mu bilo što prenese, a dozvoljava da je optuženoj Zagorki dao adresu Andrije Lončarića na njeno traženje. Ništa mu nije bilo poznato o pseudonimima sve dok nije pročitao pisma optužene Zagorke iz koji vidi da se „tata“, „otac“, „doktor“ odnosi na njega. Optužena Zagorka Stojanović nije ništa kucala za njega, izuzev što je kako je naknadno na glavnom pretresu izjavio ona kucala neki materijal koji je napisao optuženi Đ. Đurović, a koji se odnosi na pisanje u dnevnom listu „Politika“ o hvatanju Draže Mihajlovića, a u vezi razgovora optuženog Đure Đurović s Vojinom Lukić. Ovaj tekst je optužena Zagorka kucala 1964. godine na 10–15 strana. Sem ovoga optužena Zagorka je jedno vreme čuvala jedan deo njegove ratne arhive. Ovo je ona čuvala zbog toga što se optuženi Đurović plašio pretresa kuće i oduzimanja ovog dela ratne arhive. Inače u tom delu ratne arhive je bio predlog o podeli Bosne između Srbije i Hrvatske delnicom reke Bosne – reke Vrbas. Optužena Zagorka ništa više nije kucala za njega. Tekstove „Andrijino robijanje – svedočanstvo jednog sapatnika“ i „Predgovor – opšti uvid“ priznaje da je napisao. Objasnio je da je tekst „Andrijino robijanje – svedočanstvo jednog sapatnika“ napisao posle smrti Andrije Lončarića, i to ne sa ciljem da bude upotrebljen u bilo kakve propagandne svrhe, već da opiše život Andrije Lončarića za period od 12 godina, te da to ostane u hartijama samo optuženog.

Ovaj tekst govori i o dobrim i o lošim osobinama Andrije Lončarića koji je između ostalog bio tvrdoglav, svojeglav i nije dopuštao da ga bilo ko uči. Voleo je da se druži sa kriminalcima. Objasnio je dalje da je taj jedini primerak navedenog teksta dao optuženoj Zagorki da ga ona pročita. Dozvoljava mogućnost da je ona mogla sama prekucati taj tekst bez njegovog znanja i odobrenja, pa da mu je taj primerak teksta ona vratila. Taj tekst je optuženoj nestao iz kuće. Nezna kako. Što se tiče teksta „Predgovor – opšti uvid“ napisao ga je otuženi Đurović i to prema prvobitnom kazivanju na traženje njegovog prijatelja Bože Pavlovića, adv. iz Beograda kome je dao jedan primerak teksta, i to ako jednu godinu dana pre smrti Bože Pavlovića, koji je umro 1967. godine ili 1968. godine. Taj rad je napisao u međuvremenu od izlaska iz zatvora do predaje istog Boži Pavloviću. Kasnije je ovu svoju tvrdnju o nastanku navedenog teksta objasnio tako što je izjavio da je posle smrti Bože Pavlovića (1967. ili 1968.) godine optuženog našao Vojislav Paljić, i od njega zatražio da napiše jedan izveštaj o tome šta je radio za vreme rata i na robiji, da napiše svoje doživljaje, da pomene slobodne zidare i da to sve on hoće da dostavi Literu Smitu u Vašingtonu da se

čuva u arhivu Vrhovnog saveta slobodnih zidara. Nezna kako se ovaj tekst našao na mestu gde je nađen, a predpostavlja da je taj tekst neko uzeo iz arhiva Vrhovnog saveta u Vašingtonu. Ni jedan drugi tekst nije napisao. Tekst „Titovi zatvori“ i „Posle 20. godina iskustva“ su dela „SOPo-a“, a to znači Andrije Lončarić. Tekst „Poruka“ nije napisao. Tekst „Kako uništiti korupciju“ nije napisao ali smatra da je u to vreme bilo mnogo govora u dnevnoj štampi o korupciji, pa da ako bi neko prepisao iz nekog lista neki članak o korupciji da to nebi mogao biti pamflet. Pisma „Dragi Brano“, i „Dragi Majkl“ nije napisao niti sa ovim ima bilo kakve veze. Nije napisao tekst „Borba zemljoradnika za zemlju i slobodu“ niti je vršio ispravke svojom rukom na tom tekstu. U svojoj izjavi koju je u informativnom razgovoru dao u Odeljenju za službu državne bezbednosti je naročito izjavio da ne poznaje Milenu Pavlović, da mu Zagorka Stojanović nije kucala nikakve tekstove, da ništa nezna o davanju optuženoj Zagorki na čuvanje materijale. Na zapisniku iz istrage od 20. maja 1974. godine izjavio je da dozvoljava mogućnost da je rekao pred optuženom i Milenom Pavlović da je napisao ili da će da napiše nešto o Andriji Lončarić, ali nije nikoga angažovao da se ovaj piše i dostavi u inostranstvo. Na zapisniku sa glavnog pretresa od 18.9.1974. godine je izjavio da je zajedno sa optuženom Zagorkom bio jednom kod Milene Pavlović. Prvobitno je izjavio da nezna ko je Brana Đurović, a kasnije – na glavnom pretresu je izjavio da je čuo da je on ugoštitelj. U informativnom razgovoru u odeljenju državne bezbednosti nije pominjao bilo kakve poruke Andriji Lončarić preko bilo koga, u istrazi je osporio da je ovome poručivao da razglasi po emigrantima da nije u dobrim odnosima sa optuženim, da mu Andrija pošalje adresu Pacikine supruge, a na glavnom pretresu je izjavio da priznaje da je preko optužene Zagorke poručio Lončariću da se zaposli, da se ugleda na ustaše, odnosno da gleda svoja posla. Dozvoljava mogućnost da je preko Milene Pavlović dobio neku knjigu, ali se ne seća. Knjigu „Titovi kazamati“ dobio je od Bože Pavlovića ili Mite Martinovića. Pošto ova knjiga sadrži niz neistina to je optuženi napisao svoje viđenje života na robiji od 1–134 strane. Priznaje da je od Andrije Lončarić dobio paket preko Milene Pavlović pre 1965. godine. Pošto nije stupio niti održavao vezu sa organizacijom „SOPo“ u nameri obaranja državnog i društvenog uređenja Jugoslavije niti u nameri druge neprijateljske delatnosti, a za to nema ni dokaza, to je tražio da ga sud oslobodi od optužbe.⁴³

⁴³ Presuda K. br. 485/74 od 23. oktobra 1974. sadrži naslovnu stranu i 27 strana teksta. Iskazi Đure Đurovića dati su u obrazloženju presude na str. 4–7. Presuda je sačuvana na dva mesta: 1. Lični list Đurović Čedomira Đura, Redovni broj matične knjige 14.591, Arhiv Zavoda za izdržavanje sankcija Zabela – Požarevac; 2. Dosije Đure Đurovića, AS, fond OZNA/UDBA, 375–402.

Defekt jugoslovenskog krivičnog sistema ovde dolazi do punog izražaja. Sudija prepričava Đurovićeve „iskaze“ koje je dao u informativnom razgovoru u SDB-u, zatim iskaze koje je dao u toku istrage i na glavnom pretresu. Pošto nigde nema navodnika nije ni jasno gde se završava Đurovićev iskaz, a gde počinje sudijin komentar. Pri takvom stanju stvari sud dobija ogromno diskreciono pravo da selektuje, uobličuje i prerađuje navode optuženog po svojoj volji.

Izveštaj posmatrača prof. K. F. Ritera

Suđenju u oktobru je prisustvovao kao posmatrač holandski profesor krivičnog prava kao predstavnik organizacije Amnesty internešenel. Reč je o Kristijanu Frederiku Riteru (Christiaan Frederik Rüter), pravniku i profesoru krivičnog prava na Amsterdamskom univerzitetu.⁴⁴ Prof. Riter je napisao širi izveštaj Odeljenju za istraživanja Amnesty internešenela u Londonu 28. oktobra, a 15. novembra 1974. uputio je skraćen izveštaj generalnom sekretaru i označio ga kao poverljiv, uz molbu da se prvo pokaže jugoslovenskim vlastima radi uticanja na njih, a tek kasnije da se objavi. Riter je najpre stupio u kontakt sa jugoslovenskom ambasadam u Hagu, a zatim je boravio u Beogradu od 13. do 19. oktobra 1974. U jugoslovenskoj prestonici je bio u kontaktu s kolegom Dimitrijevićem, profesorom krivičnog prava na Beogradskom univerzitetu⁴⁵ i „beogradskim dopisnikom jednog holandskog lista“. Po dolasku u Beograd Riter se suočio s činjenicom da zapadne ambasade nisu htele da mu pruže bilo kakvu podršku koja bi mogla da bude povod za zaoštavanje odnosa sa Jugoslavijom. Tako je čak i holandska ambasada odbila da mu pomogne.

Jugoslovenske vlasti odbile su da organizuju razgovor prof. Ritera sa sekretarom za pravosuđe Srbije i sa optuženim dr Đurom Đurovićem. Da bi onemogućile sastanak Ritera sa nadležnim sekretarom za pravosuđe, jugoslovenske vlasti su pribegle triku. Ambasada u Hagu je prihvatila da prosledi zahtev prof. Ritera da se sastane za saveznim sekretarom za pravosuđe, a tek po dolasku u Jugoslaviju Riteru je saopšteno da je osoba nadležna za sudove na republičkom nivou zapravo republički sekretar za pravosuđe i

⁴⁴ Kristijan Frederik Riter (Christiaan Frederik Rüter, 1938–), predavač i profesor krivičnog i krivičnog procesnog prava na Univerzitetu u Amsterdamu (1972–2003). Sa kolegom sa Amsterdamskog univerziteta Dikom de Miltom (Dick de Mildt) pokrenuo je projekat „Pravda i zločini nacionalsocijalizma“ u okviru kojeg je objavljivao zbornike presuda nemačkih sudova vezanih za holokaust. Od 1968. do 2012. objavljeno je 48 tomova. Ovaj projekat postao je čuven u istraživanjima zločina nacionalsocijalizma.

⁴⁵ Reč je o dr Dragoljubu Dimitrijeviću koji je bio redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, šef katedre za krivično pravo, kao i upravnik Kriminološkog instituta Pravnog fakulteta. – *Ko je ko u Jugoslaviji*, Beograd 1970, 205.

opštu upravu. Ovu dužnost je, u dva uzastopna mandata, od 6. maja 1974. do 5. maja 1982. obavljao mr Miodrag Trifunović.

Ipak, „zvaničnici“ su prisustvovali suđenju, ali „zvaničnici“ iz Službe državne bezbednosti. Na suđenju su se pojavile osobe za koje nije bilo teško pretpostaviti da su agenti Državne bezbednosti, a koji su se predstavljali kao „studenti prava“, ali koji, kako je primetio Riter, nisu znali ništa „o jugoslovenskom krivičnom pravu“. Oni su dobili i pojačanje, jednu ženu agenta koja je govorila engleski i takođe bila „student prava.“ „Studenti“ su pokazivali zanimanje za Amnesti internešenel, pa čak i da vide Riterov holandski pasoš.

Riter u svom izveštaju stavlja suđenje u kontekst odluka 10. kongresa SKJ iz maja 1974, na kome je najavljen obračun sa svima koji se ne slažu sa zvaničnom linijom, bilo na političkom planu (informbirovci, četnici, praksisovci i ustaše), bilo na nacionalnom planu (separatisti po republikama). Riter je ocenio da je Đurovićeva delatnost bezopasna za jugoslovenski režim i zato je njegovo hapšenje tumačio kao „rezultat pojačanih mera, to jest, krivičnih postupaka, protiv svih disidenata“. Samog Đurovića je procenio kao „snažnu ličnost, velike erudicije i znatne hrabrosti“. Poseban utisak je na njega ostavila Đurovićeva izjava s početka suđenja „da je star i da se zato ne plaši ni smrti ni zatvora.“

Savezni SUP je zaveo prevod ovog izveštaja 13. marta 1975, a Služba državne bezbednosti Srbije narednog dana. Riter primećuje veoma neobičnu činjenicu da, iako su organi državne bezbednosti imali u posedu dokument koji je tužilaštvo smatralo za krunski dokaz protiv Đurovića, a odnosi se na njegove veze sa Lončarićem, ipak je došlo do maksimalnog produženja pritvora. Tužilac je podigao optužnicu samo jedan dan pre isteka zakonskog roka. Riter je sastavio hronologiju suđenja iz predkrivičnog postupka iz koje proizilazi da su pisane stvari pripisane dr Đuroviću stigle Okružnom sudu u Beogradu već početkom novembra 1973. Okružni sud je to prosledio organima državne bezbednosti, a dr Đurović i Zagorka Stojanović su uhapšeni 22. novembra. Tužilac je podneo optužbu 21. maja 1974. na dan kada je isticao maksimalni šestomesečni pritvor. Zato je Riter zaključio da ovoliki pritvor imao za cilj „smanjenje otpora gospođe Stojanović i dobijanje njenih izjava koje bi teretile doktora Đurovića.“ Riter je smatrao da je Stojanovićeva samo iz ovog razloga i optužena.

Iako nije imao nikakvog prethodnog ličnog iskustva sa suđenja u Jugoslaviji, Riter je odmah primetio dve ključne besmislice jugoslovenskog sudskog sistema, a to su: postojanje u veću petorice tri sudije porotnika koji samo statiraju, i nepostojanje stenograma, tj. diktiranje navoda tužioca i odbrane u zapisnik od strane predsedavajućeg sudije. Riter je primetio da troje sudija porotnika nisu rekli ni reč tokom suđenja, a drugi profesionalni

sudija je samo jednom nešto rekao. „Predsednik je upravljao tokom suđenja na veoma površan način. Bilo je očigledno da je žurio.“ Dalje je Riter primetio: „Predsedavajući je diktirao u zapisnik odluke suda, govore Odbrane i Optužbe, izjave optuženih i izjave eksperata.“ Predsedavajući Nikolić, po oceni Ritera, postupao je na suđenju „prema naređenjima Partije.“

Najvažnija opažanja nepravilnosti na suđenju i u periodu tokom priltvora koja je primetio prof. Riter sažeta su u odeljku 9 izveštaja, koji ovde u celini prenosim:

„Već sam izrazio svoje sumnje u vezi preliminarnog postupka; okolnosti pod kojima je uhapšen doktor Đurović govore već same za sebe; odbijanje tražene dijetalne ishrane izgleda mi tipično za način na koji se postuppa prema doktoru Đuroviću, na čije zdravlje je čitavo suđenje već imalo negativan uticaj.

Na osnovu mojih opažanja i iz obaveštenja koje sam dobio na sudu, nalazim da je sasvim opravdana sumnja da je odluka o tome da je doktor Đurović kriv donesena već mnogo pre samog suđenja.

Na zasedanjima suda kojima sam ja prisustvovao Odbrani su uskraćivane mogućnosti vođenja uspešne odbrane.

Pokazalo se da su i sud, a posebno predsedavajući imali predrasuda.

Pitanje zdravlja doktora Đurovića nije u dovoljnoj meri uzeto u obzir.

Da bih podržao ova svoja tvrđenja navodim sledeće razloge:

A. Doktor Đurović je mogao da bude osuđen jedino na osnovu člana 109 Krivičnog zakonika da je dokazano:

- da „SOPO“ postoji;
- da je Lončarić bio jedan od vođa „SOPO“-a;
- da je Đurović stupio u kontakt sa Lončarićem dok je ovaj bio jedan od vođa „SOPO“-a;
- da je, u vezi s time, Đurović imao za cilj rušenje države i društvenog poretka;

Za tačke 1. i 2. postojao je samo jedan dokaz: pismo republičkog sekretara za unutrašnje poslove od oktobra meseca 1973. Niko od ljudi sa kojima sam razgovarao nikada nije čuo za „SOPO“; isto tako ni jugoslovenska ni strana štampa nikada pre Đurovićeovog hapšenja nije spomenula „SOPO“; „SOPO“-u nije pripisan ni jedan akt nasilja.

Zahtev Odbrane da se ne prihvati taj dokaz, u kome, šta više, nikakva tvrđenja nisu data bio je odbijen.

Kao dokaz za tačku 3. korištena je tvrdnja da je Đurović napisao one neprijateljske publikacije i uputio ih Lončariću. Đurović je to poricao: rekao je da je napisao memoare, ali ih nije poslao Lončariću već američkim Slobodnim masonima u Vašingtonu, na čiji je zahtev i napisao te memoare.

Zatim, napisao je i posmrtno slovo posle Lončarićeve smrti. Dakle, to nika-ko nije mogao da pošalje Lončariću.

Dovođenje Đurovića u vezu sa ostalim pisanim stvarima, publikacijama, vršeno je i zasnivano na osnovu grafološkog izveštaja, a takođe na osnovu priznanja gospođe Stojanović.

Međutim, gospođa Stojanović je na glavnom pretresu delimično poricala pisanje tih stvari kada su joj branioci to savetovali. I Đurović je to poricao. Gospođa Stojanović je bila drugi optuženi, a ne svedok. Grafološki izveštaj je baš iz tog razloga veoma važan. Ja sam zbog toga u Holandiji razgovarao o tim pitanjima sa jednim glasovitim grafološkim stručnjakom.

Već takav izveštaj je stvorio ozbiljne sumnje. Pripremljen je za pet dana (od 4og do 9og oktobra), od čega su dva bila neradna dana. Holandski grafolog je rekao: „veoma kratko“. Publikacije su prikazane samo kao fotokopije; Odbrana je u toku suđenja zahtevala originale, ali ih nikada nije videla. Holandski grafolog: „Ako bi neko pokušao da oponaša Đurovićev rukopis, falsifikat – ako je zaista dobar falsifikat – gotovo uopšte ne može na foto-kopijama da se otkrije.“

Treba spomenuti i to da je grafolog odgovorio na pitanja Odbrane sledeće: „Tražio je uglavnom samo one karakteristike koje se slažu, a ne i razlike između dva rukopisa.“ (Tako!)

Čovek može da sumnja u neovisnost mišljenja jednog veštaka koji radi za istu onu instituciju koja je sprovela deo istrage protiv Đurovića. Zbog toga je veoma čudno što je sud izabrao baš tog veštaka. Još je neshvatljivije što u takvim okolnostima sud:

- odbija da čuje drugo, neovisno mišljenje;
- odbija da pribavi stručno mišljenje u vezi stila;
- odbija da dozvoli vršenje stručnog upoređenja između rukopisa čoveka za koga je doktor Đurović rekao da je pisac publikacije (Bogdan Krekić?) i rukopisa samog doktora Đurovića;
- odbija da sasluša svedoke koji su mogli da potvrde da je Krekić bio pisac tog materijala, a ne, dakle, doktor Đurović tvrdeći „da nije bitno da li je pomenuti materijal napisao doktor Đurović ili neko drugi.“

(videti gore pod brojem 8B). Zašto je onda sud uopšte dostavio mišljenje jednog veštaka?

B. Način na koji je dokazni materijal (publikacije, pisma) stigao na sud povećava moja strahovanja, a on je takođe u velikoj meri ometao i rad odbrane. Ti dokazi su poslani predsedavajućem suda u jednom anonimnom pismu (potpisani rečima „stari Jugosloven“) iz Pariza u novembru 1973. godine. Već sam nešto rekao o odbijanju suda da razmotri dokaze koji su mogli da potvrde da je neko drugi (Krekić) napisao neke od tih stvari.

Treba takođe napomenuti da su neka beznačajna pisma, koja je navodno napisao doktor Đurović bila potpisana pseudonimom, dok su opasna pisma bila potpisana punim imenom. Doktor Đurović je i sam tokom suđenja obratio pažnju na tu čudnu pojedinost. Zatim, postojala je i jedna kućna stvar koja je u velikoj meri teretila doktora Đurovića. Rečeno je na sudu da se na njoj ne nalaze ni adresa kome je upućena, a ni adresa pošiljaoca, ali je Optužba izjavila da se to pismo nalazilo u pismu koje je Lončarić uputio izvesnom Sveti (?), mada u pismu nije bilo ničeg što bi ukazivalo na bilo kakvu vezu između samog pisma i tog dokumenta. Bilo bi od posebne važnosti u takvim okolnostima – i u pogledu Đurovićeve odbrane – da on nije napisao ili diktirao pisma i dokumenta (sem memoara i čitulje) da se utvrdi kako su izgledali originali i odakle su stizali dokazi (Ko ih je našao i gde? ili jesu li bili falsifikati?) Optužba i sud su prešli preko tih problema, istakavši da su foto-kopije stigle iz Pariza od anonimnog pošiljaoca.

Takođe je značajno da je Optužba u toku suđenja pokazivala pisma koja se ranije nisu uopšte pojavljivala. Kad je Odbrana pitala odakle su stigla ta pisma, rečeno je da su se nalazila u pismu sudu, upućenom iz Pariza. Odbrana je tada tražila od suda pismo koje je upućeno službi državne bezbednosti sa tim dokumentima.

U tom pismu, za priložene dokumente se kaže da su bili nabrojani u potpunosti. Odbrana je rekla da je sigurna da se novopredstavljena pisma nisu nalazila na toj listi. Sud je tada pokazao kopiju propratnog pisma. Ipak je rečeno da su neke reči i „ostalo“ (drugo) dodate, tako jasno ukazujući da je priloženo bilo i nešto više od dokumenata na listi.

A čak i ako to nije tačno: posle otvaranja pretresa nije bilo dozvoljeno prihvatanje bilo kakvih tajnih dokumenata, to jest, Optužbi nije bilo dozvoljeno da ih zadržava i prikriva, pa da ih iznese pred sud posle otvaranja pretresa (kao što se to desilo ovom prilikom).

Rezultat: „Pismo iz Pariza“ je omogućilo Odbrani da ispita da li su priloženi dokumenti bili pravi ili su bili falsifikati.

C. Ovaj izveštaj je već skrenuo pažnju na:

1. pretnje tužioca upućenu advokatima, zbog kojih ga predsedavajući nije čak ni opomenuo;
2. na činjenicu da je predsedavajući u velikoj meri preuzeo ulogu tužioca (tužilac jedva da je učestvovao u raspravama sa braniocima, to je radio predsedavajući);
3. na odbijanje da se ukine pritvor zbog opasnosti da mogu biti ponovljena učinjena krivična dela (uprkos činjenici da je Lončarić mrtav i da je ranije delo zbog koga je Đurović optužen učinjeno pre pet godina);

4. na zanemarivanje odsutnosti advokata Ivkovića 18.10.1974, sa obrazloženjem da sud neće više imati slobodnog vremena posle 18.10, a posle je očigledno vremena bilo;

5. na nedostatak pažnje u vezi lekarskog nalaza, i na nastavljanje zasedanja uprkos Đurovićevom zahtevu.

D. Konačno, ispitivanje veštaka Milenkovića od strane predsedavajućeg nije se vršilo na nepristrasan način. Tako ga, na primer, nije pitao: „Jesu li ova dva rukopisa ista?“ nego: „Ova dva rukopisa su ista, oba su Đurovićeva, zar ne?“ – na taj način utičući na ostale sudije.⁴⁶

U vezi prvog navoda iz dela C izveštaja potrebno je navesti još jedan deo Riterovog prikaza suđenja koji pojašnjava o čemu je reč, a odnosi se na zasedanje Suda održano 18. oktobra 1974. Tom prilikom je advokat Knežević imao primedbe na nepristrasnost predsedavajućeg sudije.

„Knežević je, govoreći i u ime Ivkovića, rekao da predsedavajući nije nepristrasan i dao za to šest razloga.

Tužilac se veoma uzbudio i rekao između ostalog: Knežević je načinio nekoliko insinucija protiv državnih organa u toku ovog suđenja. Što je dosta, dosta je. Nije samo pravo već i dužnost ovog suda da povede postupak protiv Kneževića, podnoseći izveštaj o njemu disciplinskoj advokatskoj komori /sudu/. On – tužilac – će sam proveriti da li je takav izveštaj podnet i ako to ne bude učinjeno, učiniće to on sam.

Kneževića, koji je želeo da odgovori na ovo, prekinuo je predsedavajući.⁴⁷

Opravdanje suda za nalaz veštaka

Uz navode iz Riterovog izveštaja potrebno je pomenuti i deo obrazloženja presude koji se odnosi na rad grafologa, a u kome je izrečeno sledeće:

„Sud je nalazu veštaka Josifa Milenković poklonio veru. Taj nalaz je jasan, logičan, dat na osnovu pravila nauka i ničim nije doveden u sumnju, niti je u ogromnom delu osporen izuzev kod nalaza da je tekst 'Borba zemljoradnika za zemlju i slobodu' ispravljan rukopisom optuženog Đure Đurovića. Prigovor odbrane optuženog Đurovića da u ovom delu nalaz i mišljenje veštaka nije istinit nije ničim potkrepljen. To što je odbrana pribavila nalaz i mišljenje drugog veštaka koji se sastoji u tome da jedna fotokopirana stranica iz teksta 'Borba zemljoradnika za zemlju i slobodu' koji je od-

⁴⁶ Profesor K. F. Riter, „Izveštaj o suđenju Đuri Đuroviću i drugima pred Okružnim sudom u Beogradu“, Dosije Đure Đurovića, AS, fond OZNA/UDBA, No. 720-01-16556, str. 403-423.

⁴⁷ Isto, 12.

brana dostavila na uvid veštaku Zelju Saboru nije podobna za veštačenje jer se radi o kratkom tekstu, sud nije prihvatio. Ovo zbog toga jer veštak Josif Milenković nije imao na raspolaganju samo jednu stranicu kao kratak tekst, već čitav deo teksta 'Borba zemljoradnika za zemlju i slobodu' od 136 do 192 stranice. I ostali prigovori su bez ikakvog osnova a posebno da nalaz nije dat tako da ga može svako kontrolisati. Sud upravo i koristi stručnog veštaka u onim stvarima u kojima sam nije dovoljno stručan. Ako bi se uzelo da svak može kontrolisati tačnost nalaza i mišljenja veštaka, onda veštak nebi ni trebao.

Pošto je nalaz i mišljenje veštaka Josifa Milenković jasan, ubedljiv i logičan, a nije ničim doveden u sumnju to je sud odbio predlog odbrane optuženog Đure Đurović da se veštačenje izvodi preko drugog veštaka, odnosno druge ustanove. Ovaj predlog odbrane optuženog je očigledno išao za odugovlačenjem postupka, jer nije naveden nijedan razlog za određivanje novog veštačenja koji bi mogao biti prihvaćen kao osnovan. To što je veštačenje obavljeno preko Biroa za kriminalističku tehniku SUP-a Srbije, preko koga je veštak Josif Milenković dostavio svoj nalaz nema nikakvog značaja. Ovo jer je veštak dužan svoj nalaz da da na osnovu pravila nauke. Veštaku Josifu Milenkoviću nije osporena stručnost, a sasvim nelogično i iz nerazumljivih razloga se osporava stručnost nalaza. Isto tako neosnovan je i zahtev za izuzeće veštaka Josifa Milenković jer navedeni razlozi za njegovo izuzeće nisu oni razlozi koji mogu biti osnov za izuzeće. Ničim se ne ukazuje da veštak Josif Milenković pokazuje pristrasnost. Naprotiv ukazuje se da je nalaz dat nestručno što je neistinito.

Sud nadalje prihvata iskaz svedoka Milene Pavlović, jer se on u bitnome poklapa sa delom onih okolnosti koje prikazuje i optužena Zagorka Stojanović, Olga Novaković, Neda Midić, zatim pročitanih pismenih dokaza jer oni nisu ničim dovedeni u sumnju kako je već istaknuto.

Sud je odbio predlog branioca optuženog Đure Đurović da izvodi dokaz ponovnim veštačenjem okolnosti da li je rukopis kojim su izvršene ispravke u tekstu 'Borba zemljoradnika za zemlju i slobodu' istovetan rukopisu kojim je ispisan tekst 'Uvodna razmatranja' ispravke na roze papiru sa napred navedenih razloga. Sud je odbio predlog odbrane optuženog Đure Đurovića da se pribavi izveštaj od Odeljenja državne bezbednosti o tome gde su pribavljeni tekstovi označeni u izreci presude, jer je jasno i nesumnjivo utvrđeno da su ovi tekstovi dostavljenih iz Pariza 115 od „Starog Jugoslovena“ predsedniku Okružnog suda u Beogradu. Sud je odbio predlog odbrane optuženog da preko veštaka utvrđuje da li su tekstovi 'Andrijino robijanje' i 'Predgovor – opšti uvid' pisani istim stilom kao i ostali tekstovi. Ovo zbog toga jer je takvo veštačenje imajući u vidu utvrđene okolnosti nebitno, a sem toga poznato je da stil pisanja jednog lica ne mora biti uvek

isti. Sud je odbio predlog branioca optuženog Đure Đurović da se izvode dokazi saslušanjem svedoka na okolnosti šta je njima optuženi Đura Đurović govorio i šta on misli o emigraciji uopšte, pa na četničkoj organizaciji, jer je našao da bi izvođenje ovog dokaza bilo suvišno i nepotrebno.“

Iz navedenog se može izvesti zaključak da je predsedavajući sudija prihvatio bezrezervno nalaze veštaka SUP-a i da je odbio bilo kakvo izvođenje dokaza koje bi moglo da ovaj nalaz ospori. Ovo je utoliko neprihvatljivije jer je cela osnova obaranja optužnice od strane dr Đure Đurovića bila u tome da je on autor samo dva od navedenih spisa. Samim tim on je priznao autorstvo dva spisa, pa je bilo sasvim prirodno da se beleške iz ta dva spisa koja su prekucana uporede s beleškama na ostalim spisima, kao i da se utvrde svi drugi raspoloživi oblici poređenja, pa i stilski.

Osim toga, grafolog nije poredio rukopise jer ovde nije reč o rukopisima već o beleškama na prekucanim tekstovima iz kojih je trebalo da se utvrdi ko je autor beleški. Prema tome broj strana datih grafologu je irelevantan. Ono što je važno je broj ispisanih reči u komentarima na priloženim stranama tih tekstova, a sudija se nije ni potrudio da nešto o tome kaže, tj. da utvrdi koliko beležaka ima na stranama koje su dostavljene grafologu.

Tvrđnja sudije da je nalaz i mišljenje veštaka „jasan, ubedljiv i logičan, a nije ničim doveden u sumnju“ dovodi u pitanje sposobnost zdravorazumnog rezonovanja predsedavajućeg sudije u segmentu u kome se kaže da nalaz „nije ničim doveden u sumnju“. Ovo stoga jer je sam sudija prethodno naveo da je drugi veštak izneo mišljenje da beleške nisu podobne za veštačenje. Sudija je mogao da ne prihvati nalaz drugog veštaka što je i učinio, ali nikako nije mogao da zaključi da nalaz „nije ničim doveden u sumnju“.

Nepismenost prisutna u svim delovima presude je, u pojedinim delovima, tolika da onemogućuje i samo razumevanje presude što je zapanjujuće za presudu iz 1974, nezavisno od toga da li se odgovornost za ovako sročenu presudu može pripisati predsedavajućem sudiji, daktilografu ili oboma.

Navodi u izreci presude upoređeni sa raspoloživim izvorima

U izreci presude otkriveni su proglašeni krivim što su u periodu 1964. do kraja 1969. „napisali, otkucali i dostavili“ šest spisa „a radi štampanja u inostranstvu u glasilima četničkih organizacija“. Od pisanja poslednjeg spisa, što se prema izreci presude dogodilo najkasnije krajem 1969, pa do početka suđenja proteklo je skoro pet godina. Tvrdi se da su spisi dostavljeni, a da im je cilj bilo objavljivanje u glasilima četničkih organizacija, kao i da su spisi, po navodu presude, stigli sa adrese iz Pariza. To bi značilo da su prokrijumčareni u inostranstvo. Zato potpuno bizarno deluje da ni

tužilac ni sud nisu mogli da navedu nijedno emigrantsko glasilo u kome je neki od inkriminiranih spisa objavljen, tj. da nisu imali podatke da je i jedan od ovih spisa uopšte objavljen i emigrantskoj štampi. Tako su i nehotično osporili celu presudu samom izrekom. Imajući u vidu da je u izreci presude Andrija Lončarić jedini označen kao „funkcioner SOPO-a“ sledi da veza sa Lončarićem čini temeljni deo konstrukcije o učestvovanju dr Đure Đurovića i Zagorke Stojanović u neprijateljskoj delatnosti. Budući da je Lončarić ubijen 10. marta 1969. spisi pripisani Đuroviću mogli su mu biti dostavljeni samo do tog datuma. Do početka suđenja proteklo je pet i po godina, a tužilaštvo nije imalo podatak da je ijedan od spisa pripisanih Đuroviću igde u emigraciji objavljen. Već i na osnovu ove činjenice jasno je da je glavni deo izreke presude oslonjen na konstrukciju.

Osim toga Đurović je sklonio sve svoje spise kod prijatelja advokata Živote Lazića koji ih je sačuvao i predao autoru ovog teksta da ih objavi u posebnoj knjizi. Sada je moguće uporediti da SDB-ov „spisak Đurovićevih radova“. U arhivi Živote Lazića našao se samo jedan od tekstova za koje je SDB tvrdio da je Đurovićev i to upravo onaj za koji je Đurović priznao da ga je napisao („Predgovor-Opšti uvid“, odnosno Izveštaj Luteru Smitu). Pored toga i drugi izveštaj koji je pred sudom Đurović naveo kao svoj a odnosi se na viđenje života na robiji sačuvan je u spisima kod advokata Lazića. Na osnovu ovog podatka, kao i činjenice da se u njegovom dosijeu u Ozni/Udbi nalazi jedino spis „Predgovor – Opšti uvid“ jasno je da su Đuroviću pripisani spisi koji nisu njegovi. Ostaje nejasno da li je SDB namerno pripisao Đuroviću spise koje nije napisao zbog nekompetentnosti ili u cilju diskreditacije i inkriminacije. U svakom slučaju, tužilac i sud su bespogovorno prihvatili ono što je SDB prethodno servirao.

Izreka presude je u većem delu ili neposredno prepisana iz Zahteva za sprovođenje istrage sastavljenog 11 meseci ranije (22. novembra 1973), ili prepričava Zahtev. Tako se dolazi i do jasnog nalaza o sprezi SDB–tužilaštvo–sudija u kojem SDB priprema slučaj i šalje podatke tužilaštvu, tužilaštvo slepo sprovodi onom što je SDB pripremio, a sud udara konačni pečat.

Sudija se usudio da u izreku presude unese da je Lončarić „ubijen u Parizu u međusobnom obračunu raznih četničkih grupa.“ Razume se da sudija za tako nešto nije mogao da ima nikakav dokaz. Danas sve upućuje na to da je Lončarića ubila Služba državne bezbednosti po nalogu iz Beograda. Ako je sudija u jednoj ovakvoj stvari bio spreman da prihvati neproveriv navod onda se može sumnjati uopšte u njegovo rezonovanje.

Đurović je istina mogao da bude optužen i na osnovu samo jednog teksta, a to je Izveštaj Luteru Smitu, u optužnici naveden kao „Predgovor – opšti uvid.“ U ovom tekstu Đurović u veoma realnim, ali za komunističku Jugoslaviju nepovoljnim bojama opisuje tretman političkih zatvorenika u

Kaznenopopravnom domu Sremska Mitrovica u razdoblju do 1962. I ovo je, u tadašnjem kontekstu, moglo da se protumači kao neprijateljsko delovanje protiv SFRJ, ali bi onda bilo teško primeniti član 109. U slučaju primene člana 109 sud bi morao da dokaže da su američki slobodni zidari škotskog reda Južne jurisdikcije učestvovali u neprijateljskoj delatnosti protiv Jugoslavije. Čak i jednom sudu sklonom konstrukcijama i domišljanjima kakav je očigledno bio Okružni sud u Beogradu tog vremena ovo bi teško pošlo za rukom. Osim toga UDBA nije čak zabranila ni ograničeni rad dveju slobodnozidarskih loža u Beogradu tokom pedesetih i šezdesetih godina koje su uzgred sve vreme dostavljale slične pamflete u inostranstvo, a UDBA je kako pokazuje tekst Boška Matića o svemu tome imala podatke. Dakle, UDBA je strahovala od zapadne reakcije pa je pustila ove lože da se okupljaju. Tokom sedamdesetih godina jugoslovenski komunistički režim je morao još više da se čuva prejakog sukoba sa Zapadom, a posebno sa SAD, kao sa zemljom koja je bila glavni izvor zajmova za Jugoslaviju.

Usled nemogućnosti da se Đurović optuži za ono što je zaista napisao, on je optužen za ono što nije napisao. Iako je UDBA/SDB imala jasne podatke od informanata da je Đurović protivnik bilo kakve nasilne akcije koju je zagovarao Lončarić, on je optužen za vezu sa organizacijom SOPO kao da je on bio njen podržavalac dok se iz svih dopisa informanata jasno videlo da se on protivio nasilnim merama, pa samim tim i suštinskom delovanju SOPO-a. Zato je i odbijen zahtev branilaca da se Đurović sasluša o stavu prema emigrantskim četničkim udruženjima.

Na osnovu njegovih prethodno dostupnih izjava jasno je bilo da se on protivio bilo kakvoj nasilnoj akciji emigrantskih ravnogorskih udruženja, kao i da je smatrao da emigracija treba da dobija uputstva šta da radi iz zemlje, a ne obrnuto. Kao što mu je zabranjeno da se 1945. izjasni o vezama sa saveznicima tako mu je skoro 30 godina kasnije zabranjeno da se izjasni o stavovima koje je imao o srpskoj emigraciji. I kroz ovaj primer se potvrđuje da je tužilac mogao samo da slepo sledi konstrukcije SDB-a, a da sudija nije smeo ni u čemu da se suprotstavi tužiocu, te da je sud morao da dela po unapred određenim smernicama u kom pravcu suđenje treba da ide, a u kom pravcu ne sme.

Ovo je pogotovo slučaj ako se zna da je sve podatke u istražnoj fazi dobio istražni sudija istog Okružnog suda kao i da je sam sudija Nikolić naveo u obrazloženju iskaze Đurovića sa informativnog razgovora u SDB-u. Zato su odbijani svi predlozi odbrane koji bi ove smernice mogli da dovedu u pitanje.

Poređenje dva suđenja dr Đuroviću i stanje ocena pravilnosti drugog suđenja

Kada se uporede dva suđenja iz 1945. i 1974. jasno proizilazi da jednako kao što je OZNA bila iznad svih državnih ustanova 1945, tako je i SDB bio iznad suda u oblasti političkih suđenja sedamdesetih godina jer je selekcijom podataka, izmišljanjem dostavljača, pritiskom na svedoke i neposrednim naslanjanjem tužilaštva i istražnog sudije na SDB mogao da upravlja suđenjem.

Teže je utvrditi šta se dogodilo na suđenjima sedamdesetih godina nego 1945. Naime kod „stenografskih beleški“ barem može da se prati sled događaja dok kod obrazloženja presude, nažalost, ne može ni to. Na prvom suđenju tajnost je obezbeđena time što je Đurović o neprijatnim pitanjima za režim ispitivan na tajnim delovima suđenja koji nisu ni objavljeni u „stenografskim beleškama“. Na suđenju 1974. više nije ni bilo stenografa, a diktiranja od strane predsedavajućeg sudije su do te mere pojednostavljena i iskrivljena, povremeno haotična i nesređena, da bi ovo suđenje bilo nemoguće sagledati bez postojanja izveštaja nezavisnog posmatrača.

Na prvom suđenju publika je iz sveg glasa vikala „Smrt Đuroviću“, sada je publika bila pristojnija, ali je zato SDB bio jednako prisutan u publici 1974. kao i 1945. samo što su uzvikivače i masovike zamenili „studenti“.

Drugo suđenje Đuri Đuroviću pokazalo je da sud može arbitrarno da prihvati šta je dokaz, a šta ne, da može po svojoj volji da proglašava šta je logično i van svake sumnje.

Iz analize suđenja iz sedamdesetih godina u SFRJ, od kojih je suđenje dr Đuroviću karakteristično, stiče se zaključak da su jugoslovenski komunistički sudovi u političkim krivičnim predmetima veoma malo napredovali od 1945. godine, a ideja vladavine prava bila je potpuno strana kako tužilaštvu tako i sudijama. Ostaje ipak opor ukus kada se zna da je čak i na glavnom političkom suđenju u režiji OZNE, suđenju generalu Mihailoviću, njegovom braniocu Dragiću Joksimoviću pretio, pred izricanje presude, maršal Jugoslavije Josip Broz i list *Politika*, a ne tužilac, dok je branjeniku dr Đurovića skoro trideset godina kasnije, prema navodima prof. Ritera, pretio zamenik okružnog tužioca Stojan Miletić.

Uprkos režiranim dokazima Đurović je morao da provede ukupno četiri godine u zatvoru. Uhapšen je 22. novembra 1973, a osuđen 23. oktobra 1974. na pet godina zatvora. Premeštan je u Kaznenopopravni dom Požarevac (Zabela) 19. juna 1975. U Zabeli je napisao kratku autobiografiju iz koje prenosim sledeće potresno zapažanje o dve osude koje su mu izrekli jugoslovenski komunistički sudovi:

Po slomu četničkog pokreta uhapšen sam početkom juna 1945, i od strane Višeg vojnog suda za oficire osuđen na 20 godina zatvora s prinudnim radom. Kaznu sam izdržavao u Sremskoj Mitrovici a prvih nekoliko nedelja proveo sam ovde u Zabeli i Nišu. Na osnovu Zakona o opštoj amnestiji pušten sam na slobodu 2. aprila 1962. g.

Ovu kaznu shvatio sam kao nešto normalno pa čak i da sam bio osuđen na smrt, pripadao sam jednom pokretu koji je u revoluciji bio poražen. Pobjedilac je imao pravo da se razračuna s poraženim kako zna najbolje.

Ovu drugu kaznu koja mi je sad izrečena smatram najvećom nepravdom koju mi je sud naneo jer nisam izvršio delo iz 109. člana Krivičnog zakona za koje sam osuđen. Ubeđen sam da javni tužilac i obadva sudije profesionalci znaju da je to delo nisam izvršio. Mislim na veće prvostepenog suda [Okružnog suda u Beogradu – prim. S. G. M.]. Vrhovni sud se poveo za prvostepenim u nekom višem interesu.

Ja sam sudu priznao šta sam uradio, ali me on za to nije kaznio već za nešto što nisam uradio a što je inkriminisano u čl. 109. KZ.⁴⁸

Đura Đurović je ukupno proveo u jugoslovenskim komunističkim zatvorima 20 godina, 9 meseci i 28 dana. Od toga je 16 godina, 9 meseci i 25 dana (8. juni 1945 – 2. april 1962) proveo u pritvoru i zatvorima povodom prve osude. Druga osuda donela mu je još 4 godine i 3 dana pritvora i zatvora (22. novembar 1973 – 25. novembar 1977). Spada među samo nekoliko protivnika komunističkog režima koji su u zatvorima komunističke Jugoslavije proveli više od 20 godina. Među pripadnicima JVuO proveo je, zajedno sa kapetanom Slavoljubom Vraneševićem, najduže vreme u zatvoru.

Umro je u Beogradu 2. aprila 1983. Po sopstvenoj želji na sahrani mu je nošen venac od trnja koji je simbolizovao patnje i progone kroz koje su prošli on, njegova porodica i svi njegovi sapatnici, politički osuđenici u komunističkim tamnicama u Sremskoj Mitrovici i Zabeli.

⁴⁸ Dr Đura Č. Đurović, „Autobiografija“, KPD Zabela, lični list No. 14591, str. 4.

Slobodan G. Marković

THE TRIAL OF DR. DJURA DJUROVIĆ IN 1974 AND THE STATE OF YUGOSLAV COMMUNIST JUDICIARY

Summary

The paper sketches the life of Dr. Djura Djurović, a pre WW2 lawyer and a member of the Yugoslav Home Army during WW2. He was convicted to 20 years in prison in 1945 as a member of the Central National Committee (CNK) of the Yugoslav Home Army. The paper compares trial to the leadership of CNK in 1945 and the second trial of Djurović in 1974. On the basis of Djurović's file from the SDB (Yugoslav communist secret service) the author analyses the ways how indictment against Djurović was staged in 1973, and a show-trial that followed. By comparing his verdict and report from an independent observer from the Amnesty International who witnessed the trial the author analyses the trial and warns on traps in analyses of cases from that time. The author concludes that in the period of 30 years (1945–1974) Yugoslav judiciary advanced very little in the field of political criminal cases regarding the rule of law. In 1974 equally as in 1945 there was a bond between secret service, the office of the public prosecutor and court panels dealing with criminal law.